

МОТИВ ТА МЕТА ПРИ ВЧИНЕННІ УМИСНИХ ВБИВСТВ В УКРАЇНІ

MOTIVE AND PURPOSE IN COMMITTING INTENTIONAL MURDERS IN UKRAINE

Плисюк Н.М., к.ю.н., доцент,

в.о. професора кафедри кримінального права та процесу

Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

У статті досліджуються питання щодо характеристики та аналізу мотиву та мети як ознак суб'єктивної сторони складів умисних вбивств. Питання про мотив та мету як ознаки суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення піддавались численним дослідженням вченими-криміналістами в межах вивчення проблем кримінально-правової кваліфікації, розмежування складів кримінальних правопорушень, визначення ознак співучасті при вчиненні кримінальних правопорушень, стадій вчинення кримінальних правопорушень, при з'ясуванні та аналізі обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння, диференціації та індивідуалізації кримінальної відповідальності і покарання за вчинення кримінального правопорушення. Але поряд із цим, дані питання потребують глибшого дослідження, оскільки при вирішенні питання про кваліфікацію, кримінальну відповідальність за вчинення умисних вбивств та призначення за це покарання, окремі аспекти питань щодо мотиву та мети потребують детального вивчення, додаткової та всебічної аргументації.

Дуже часто недооцінка значення та місця мотиву і мети в теорії кримінального права має негативний прояв у правозастосовчій практиці, впливає на правильність кримінально-правової кваліфікації, законність прийняття рішення та призначення кримінального покарання при вчиненні таких суспільно небезпечних злочинів, як умисне вбивство.

При з'ясуванні мотиву вчинення кримінального правопорушення в першу чергу встановлюються мотиви вчинення особою конкретного кримінального правопорушення. Мотив і мета характеризують як особу, так і ступінь суспільної небезпеки протиправного діяння. Мета кримінального правопорушення є бажанням особи, яка вчиняє суспільно небезпечне діяння, досягти певних шкідливих наслідків. Вона є характерною ознакою умисних кримінальних правопорушень, які вчиняються з прямим умислом. Включення мети в суб'єктивну сторону кримінального правопорушення передбачає, що кримінальне правопорушення, як правило, може бути вчинено з прямим умислом, і підтримуємо точку зору, згідно якої в таких складах умисних вбивств мета виступає обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони їх складів.

Ключові слова: вбивство, кримінальне законодавство, кваліфікація, мотив, мета, відповідальність.

Questions regarding the characterization and analysis of the motive and purpose as signs of the subjective side of the composition of intentional murders are investigated. The question of motive and purpose as signs of the subjective side of the composition of a criminal offense was subjected to numerous studies by criminologists within the framework of studying the problems of criminal-legal qualifications, delimiting the composition of criminal offenses, determining the signs of complicity in the commission of criminal offenses, the stages of the commission of criminal offenses, with elucidation and analysis of circumstances that exclude the criminal illegality of an act, differentiation and individualization of criminal responsibility and punishment for committing a criminal offense. But along with this, these issues require a deeper study, because when deciding the question of qualification, criminal responsibility for committing intentional murders and the appointment of this punishment, certain aspects of the questions regarding the motive and purpose require detailed study, additional and comprehensive argumentation.

Very often, the underestimation of the importance and place of the motive and purpose in the theory of criminal law has a negative manifestation in law enforcement practice, affects the correctness of the criminal-law qualification, the legality of decision-making and the imposition of punishment when committing such socially dangerous offenses as intentional murders.

When clarifying the motive for committing a criminal offense, the reasons why a person committed a specific criminal offense are established first of all. The motive and purpose characterize both the person and the degree of social danger of the illegal act. The purpose of committing a criminal offense is the person's idea of the desired result of his activity, which the person will achieve, what the action is aimed at. In the literature, the motive for committing a criminal offense is considered to be closely related to the purpose of committing a criminal offense.

Key words: murder, criminal law, qualification, motive, purpose, responsibility.

Відомим та цілком зрозумілим вважається той факт, що умисне позбавлення життя іншої людини засуджується із найдавніших часів та в усіх державах світу, адже життя кожної людини є найважливішим невідчужуваним правом кожної людини і позбавлення його є незворотнім, таким, що не може бути відновленим. Саме тому і в Україні право на життя людини поставлено під охорону як Конституцією України [1], так і Кримінальним кодексом (далі – КК) України [2].

Кількість вчинення посягань на життя іншої людини, не дивлячись на високий ступінь латентності таких посягань, є досить значною. Саме тому часто при кваліфікації посягань на життя іншої людини виникають питання стосовно факторів, які посприяли вчиненню умисних вбивств, а саме щодо мотиву та мети вчинення конкретного умисного вбивства.

Дослідженню питань щодо кваліфікації та кримінальної відповідальності при вчиненні умисних вбивств в тій чи іншій мірі присвятили свої праці такі вчені як П. П. Андрушко, М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, С. Г. Блинська, В. І. Борисов, В. К. Гришук, В. О. Копанчук, М. П. Короленко, В. М. Куц, О. П. Литвин, О. М. Лупіносова, Н. Є. Маковецька, В. М. Мамчур, М. І. Мельник, В. О. Навроцький, Л. А. Остапенко, Л. М. Підкоритова, В. Ф. Примаченко, А. В. Савченко, В. В. Сташис, Є. В. Фесенко, М. І. Хавронюк та ін.

Метою статті є дослідження питань про мотив і мету як ознак суб'єктивної сторони вчинення умисних вбивств та їх вплив на кваліфікацію умисних вбивств в Україні.

У вітчизняному кримінальному праві «суб'єктивну сторону кримінального правопорушення» прийнято розуміти як психічне ставлення особи до вчинюваного нею суспільно небезпечного діяння і його наслідків, тобто внутрішню сторону кримінального правопорушення [3, с. 185; 4, с. 40, 5, с. 41]. В. А. Ломако дотримується схожої позиції і визначив її як внутрішню сторону кримінального правопорушення, психічна діяльність особи, що відображає ставлення її свідомості і волі до суспільно небезпечного діяння, яке вона вчиняє, і до його наслідків [6, с. 152].

Суб'єктивна сторона складу кримінального правопорушення – це психічна діяльність особи, що відображає ставлення її свідомості і волі до суспільно небезпечного діяння, яке вона вчиняє, і до його наслідків, що характеризується виною, мотивом, метою та емоційним станом [7, с. 48].

П. С. Матишевський по даному питанню зазначив, що це процес мислення, бажання і волі людини, у якому відображаються її об'єктивна поведінка та інші зовнішні обставини, пов'язані з вчиненням злочину [8, с. 169].

Ознаками, що утворюють суб'єктивну сторону складу кримінального правопорушення, визнаються вина, мотив,

мета та емоційний стан вчинення кримінального правопорушення. Авдєєв О. О. відзначив, що вина, мотив і мета – елементи суб'єктивної сторони злочину, які хоча і є тісно пов'язаними між собою, однак мають самостійне юридичне значення [9, с. 140].

Питання про мотив та мету як ознаки суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення піддавались численним дослідженням вченими-криміналістами в межах вивчення проблем кримінально-правової кваліфікації, розмежування складів кримінальних правопорушень, визначення ознак співучасті при вчиненні кримінальних правопорушень, стадій вчинення кримінальних правопорушень, при з'ясуванні та аналізі обставин, що виключають кримінальну відповідальність діяння, диференціації та індивідуалізації кримінальної відповідальності і покарання за вчинення кримінального правопорушення. Але поряд із цим, дані питання потребують глибшого дослідження, оскільки при вирішенні питання про кваліфікацію, кримінальну відповідальність за вчинення умисних вбивств та призначення за це покарання, окремі аспекти питань щодо мотиву та мети потребують детального вивчення, додаткової та всебічної аргументації. Дуже часто недооцінка значення та місця мотиву і мети в теорії кримінального права отримує негативний прояв у правозастосовній практиці, впливає на правильність проведення кримінально-правової кваліфікації, на законність прийняття рішень і призначення покарання при вчиненні таких суспільно небезпечних посягань як умисні вбивства.

Серед науковців, зокрема представників кримінального права і кримінології, немає єдності у визначенні того, що слід розуміти під мотивом кримінально-правового діяння [10, с. 47]. Під мотивом вчинення кримінального правопорушення розуміється, як правило, внутрішнє спонукання особи до вчинення того чи іншого кримінального правопорушення, тобто є рушійною силою вчинку людини. При з'ясуванні мотиву вчинення кримінального правопорушення встановлюються насамперед причини чому саме особа вчинила конкретне кримінальне правопорушення. Мотив і мета характеризують як особу, так і ступінь суспільної небезпеки протиправного діяння [11, с. 90].

Мотивом кримінального правопорушення визнаються такі обумовлені домінуючими на час вчинення кримінального правопорушення інтересами і потребами особи внутрішні спонукання, котрі викликають у неї рішучість вчинити кримінальне правопорушення і керують нею у процесі вчинення протиправного діяння [12, с. 292]. Мотивом вчинення кримінального правопорушення є внутрішнє спонукання, яким керувалася особа, вчиняючи таке правопорушення [13, с. 30–37].

П. С. Матишевський зазначив, що мотивом кримінального правопорушення є усвідомлена спонукання особи, яка викликала у неї намір вчинити таке кримінальне правопорушення. Мотив є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення у тих випадках, коли він безпосередньо вказаний у диспозиції кримінального закону [14, с. 146]. Так, у п. п. 6, 7, 8, 14 ч. 2 ст. 115 КК України мотив є обов'язковою ознакою. Щодо простого умисного вбивства, передбаченого ч. 1 ст. 115 КК України, то в диспозиції даної норми вказівка на мотив та мету відсутня і тому можна зробити висновок, що вони в даному складі кваліфікуючого значення не мають.

Але, до прикладу, в Ухвалі Верховного Суду України визначається, що у формулюванні обвинувачення, визначеного судом доведеним, яке зазначено в мотивувальній частині вироку, суд першої інстанції встановив, що удари ОСОБА_1 завдав ОСОБА_4 з невстановлених причин, не зазначивши при цьому підстави зміни обвинувачення в частині встановленого мотиву злочину. Встановлення мотиву

вчинення злочину є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони злочину, передбаченого ч. 1 ст. 115 КК України [15].

Стосовно мотивів вчинення умисних вбивств в науковій літературі висловлювалась позиція, що суб'єктивна сторона умисних вбивств характеризується не тільки умислом, але й визначеним мотивом даних кримінальних правопорушень [16, с. 142].

Метою вчинення кримінального правопорушення виступає уявлення особи бажаного результату своєї діяльності, якого особа досягти, на що спрямоване діяння. Із метою вчинення кримінального правопорушення тісно пов'язаним в літературі вважається мотив вчинення кримінального правопорушення.

Ю. В. Баулін визначив мотив кримінального правопорушення внутрішнім спонуканням до вчинення кримінального правопорушення, рушійною силою вчинку людини, котрий визначає його зміст та допомагає розкрити психічне ставлення до вчиненого діяння більш глибоко [17, с. 81]. А. В. Савченко визначає мотив кримінального правопорушення крізь його психологічну складову, стверджуючи, що мотивом кримінального правопорушення слід розуміти інтегральне психічне утворення, яке спонукає особу вчинити певне суспільно небезпечне діяння і є його підставою [18, с. 15].

Метою вчинення кримінального правопорушення є той уявний і бажаний особою кінцевий результат, якого вона прагне досягнути, вчиняючи суспільно небезпечне діяння [12, с. 294]. Мета кримінального правопорушення є бажанням особи, яка вчиняє суспільно небезпечне діяння, досягти певних шкідливих наслідків. Вона є характерною ознакою умисних кримінальних правопорушень, які вчиняються з прямим умислом [19, с. 147–148]. Окремі автори включають мету до обов'язкових ознак суб'єктивної сторони умисних вбивств [7, с. 40; 9, с. 16].

Але проблема тут полягає в тому, що в теорії кримінального права має місце точка зору, про те що включення мети в суб'єктивну сторону кримінального правопорушення передбачає, що кримінальне правопорушення може бути вчинено лише з прямим умислом. А серед умисних вбивств мають місце такі, що можуть вчинятися як з прямим (ст. 115 КК України), так і з прямим або непрямим умислом (ст. 116–118 КК України).

Отже, мета може бути обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони складів кримінальних правопорушень, які вчиняються не лише з прямим умислом. Ми вважаємо, більш правильно говорити, що включення мети в суб'єктивну сторону кримінального правопорушення передбачає, що кримінальне правопорушення, як правило, може бути вчинено з прямим умислом, і підтримуємо точку зору, згідно якої в таких складах умисних вбивств мета виступає обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони їх складів.

Щодо мотивів вчинення умисних вбивств, передбачених ч. 2 ст. 115 КК України, то умисні позбавлення життя іншої людини в окремих їх видах вчиняються зі спеціальним мотивом, тому він є обов'язковою ознакою складу та безпосередньо впливає на кваліфікацію вчиненого діяння. А от при вчиненні умисного вбивства двох або більше осіб (п. 1 ч. 2 ст. 115 КК України), як і в інших (п. п. 2, 3, 4, 5, 10, 11, 12, 13 ч. 2 ст. 115 КК України) мотив та мета можуть бути різними і не мають значення для кваліфікації.

Із диспозиції ч. 2 ст. 115 КК України випливає, що мотив є обов'язковою ознакою таких умисних вбивств:

1) з корисливих мотивів (п. 6 ч. 2 ст. 115 КК України) – вчинення такого умисного вбивства як таке може кваліфікуватися лише у випадку наявного корисливого мотиву, тобто коли винний при позбавленні життя іншої людини бажав отримати для себе або на користь іншої конкретної особи певні матеріальні блага, певні права майнового характеру чи уникнути матеріальних витрат чи обов'язків

або досягнути іншої вигоди матеріального характеру. У випадках, коли умисел на заволодіння майном виник у винного після вбивства, вчиненого з інших мотивів, його дії слід кваліфікувати залежно від обставин, за відповідними нормами ст. 155 КК та за ст. 185 КК чи ст. 186 КК. Сукупність кримінальних правопорушень матиме місце в тому випадку, коли винний вчиняє умисне вбивство під час нападу чи одразу ж після нього з метою заволодіння або утримання майна. За таких обставин слід кваліфікувати як умисне вбивство з корисливих мотивів (п. 6 ч. 2 ст. 115 КК) та розбій (ч. 4 ст. 187 КК);

2) з хуліганських мотивів (п. 7 ч. 2 ст. 115 КК України) – таке вбивство кваліфікується у випадках коли особа умисно позбавляє життя потерпілого, вчиняє таке діяння на ґрунті явної неповаги до суспільства, нехтування загальнолюдськими правилами співжиття і нормами моралі, зокрема, умисне вбивство без будь якої причини чи з прагнення використати незначний привід для дій винного. Якщо умисне вбивство вчиняється в сварці чи бійці, яку розпочав сам потерпілий, а так само умисне вбивство з ревнощів, помсти та інших мотивів, що виникли на ґрунті особистих відносин, хоча при цьому і був порушений громадський порядок, не можна розглядати як вчинене з хуліганських мотивів;

3) особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку (п. 8 ч. 2 ст. 115 КК України) – має місце випадку вчинення умисного позбавлення життя особи чи її близького родича з метою не допустити чи припинити її правомірну діяльність по виконанню службового або громадського обов'язку, а також і у разі вчинення умисного вбивства особи чи її близького родича з мотиву помсти за таку діяльність. При цьому час, що минув між діяльністю потерпілого і його умисним вбивством, на кваліфікацію не впливає. Під виконанням службового обов'язку в такому випадку розуміється діяльність особи в межах реалізації тих повноважень, якими вона наділена по службі чи роботі; при цьому така особа не обов'язково має бути службовою (посадовою) особою. Під виконанням громадського обов'язку належить розглядати здійснення спеціально покладених на особу громадських повноважень (член профспілкового комітету тощо), а також вчинення нею будь яких дій щодо забезпечення законних інтересів інших осіб, суспільства або держави (припинення правопорушення, затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, повідомлення органів влади про вчинене кримінальне правопорушення або про готування до його вчинення, давання показань як свідок тощо);

4) з мотивів расової, національної або релігійної нетерпимості (п. 14 ч. 2 ст. 115 КК України) – як таке умисне вбивство кваліфікується у випадках, коли винний прагне продемонструвати людську неповноцінність потерпілого, через належність останнього до конкретної раси, нації (національності) чи етнічної групи або релігійної конфесії (вірвання) та внаслідок цього виявляє своє упереджене, ненавистницьке ставлення до потерпілої особи.

Якщо проаналізувати більш детально мету як ознаку, що впливає на кваліфікацію умисних вбивств, то можна визначити, що вона є обов'язковою ознакою при вчиненні умисного вбивства з метою приховати інше кримінальне правопорушення або полегшити його вчинення (п. 9 ч. 2 ст. 115 КК України) – дане вбивство слід визнавати закінченим кримінальним правопорушенням незалежно від того чи вдалося винному досягти поставленої мети іншим кримінальним правопорушенням, полегшити вчинення якого мав на меті винний, вчиняючи умисне вбивство, треба розуміти будь яке умисне кримінальне правопорушення, в тому числі, й інше умисне вбивство. При цьому, діяння такої винної особи, яка вчиняє умисне вбивство з метою приховати інше кримінальне правопорушення не підлягають додатковій кваліфікації ще і за

ст. 396 КК України як заздалегідь необіцяне приховування тяжкого чи особливо тяжкого злочину. Важливим при кваліфікації умисного вбивства з метою приховати інше кримінальне правопорушення або полегшити його вчинення вважається те, що воно буде вважатись таким у випадках якщо воно вчинене винним з метою полегшити вчинення іншого кримінального правопорушення як особисто, так і іншою особою.

При кваліфікації умисних вбивств іноді трапляються випадки, коли мотив та мета не вказані у диспозиції статті в якості обов'язкових ознак, але мають певний вплив на кримінально-правову кваліфікацію.

Якщо умисне вбивство двох або більше осіб (п. 1 ч. 2 ст. 115 КК України) вчиняється з метою повного або часткового знищення будь якої національної, етнічної, расової чи релігійної групи утворює склад геноциду і з урахуванням усіх обставин конкретного провадження підлягає кваліфікації за ч. 1 ст. 442 КК України. Тобто тим чи іншим чином кваліфікація залежить від правильного встановлення мети кримінального правопорушення. Також при кваліфікації умисного вбивства заручника або викраденої людини незалежно від того, чи був винний причетний до вчиненого кримінального правопорушення, передбаченого ст. 146 або ст. 147 КК України та при цьому умисно вбив заручника або викрадену людину та якщо мотив такого вбивства має зв'язок із такими кримінальними правопорушеннями, вчинене слід кваліфікувати за сукупністю – ч. 3 ст. 146 або ч. 2 ст. 147 КК України та п. 3 ч. 2 ст. 115 КК України. Отже, в такому випадку мотив є визначальною ознакою кримінально-правової кваліфікації.

Також на практиці виникають ситуації, коли при вбивстві двох або більше осіб, вбивство кожної особи може вчинятись із різних мотивів, хоча умисел на вбивство двох або більше осіб єдиний. В таких випадках цінною вважається позиція та роз'яснення Пленуму Верховного Суду України у Постанові «Про судову практику у справах проти життя та здоров'я особи», згідно якої, при кваліфікації діяння особи за п. 1 ч. 2 ст. 115 КК України не має значення яким мотивом керувався винний і чи був він однаковим при позбавленні життя кожного з потерпілих. Якщо ці мотиви передбачені як кваліфікуючі ознаки, дії винного додатково кваліфікуються і за відповідними пунктами ч. 2 ст. 115 КК України [20].

При умисному вбивстві заручника або викраденої людини (п. 3 ч. 2 ст. 115 КК України) важливим моментом при кваліфікації є те, що захоплення заручника або тримання особи як заручника вчиняється з метою спонукання родичів затриманого, державної або іншої установи, підприємства чи організації, фізичної або службової особи до вчинення або утримання від вчинення будь якої дії як умови звільнення заручника та наступне вбивство заручника у випадку невиконання висунених винним умов. Такі діяння утворюють собою відповідно і реальну сукупність кримінальних правопорушень: ч. 2 ст. 147 і п. 3 ч. 2 ст. 115 КК України.

При вчиненні умисного вбивства людини на замовлення (п. 11 ч. 2 ст. 115 КК України) з метою одержання винагороди від замовника у грошовій формі або матеріальних цінностей чи інших вигод матеріального характеру, тобто з корисливих мотивів, такі дії винного слід кваліфікувати за п. п. 6, 11 ч. 2 ст. 115 КК України. Така кваліфікація визнається правильною Верховним Судом України [15].

У ст. 116 КК України не вказується законодавцем мотив в якості обов'язкової ознаки суб'єктивної сторони кримінального правопорушення, але варто відмітити, що мотивами умисного вбивства в стані сильного душевного хвилювання, є правило, є помста та ревності. І встановлення даної ознаки іноді допомагає в процесі здійснення кримінально-правової кваліфікації такого умисного вбивства.

При кваліфікації умисного вбивства, передбаченого ст. 118 КК України позиції вчених-криміналістів є неоднозначними щодо кваліфікуючого значення мотиву вчинення умисного вбивства при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. Одні вважають мотив ознакою даного складу вбивств, яка впливає на його кваліфікацію, інші ні.

Так, Ю. В. Баулін зазначив, що при перевищенні меж допустимої шкоди мотивом є спонукання, пов'язані з усуненням небезпеки з боку особи, що має перевагу. При перевищенні меж достатньої шкоди мають місце змішані мотиви, де істотне місце займає гнів, помста і т.д. поряд з основним мотивом – усунути небезпеку, що загрожує охоронюваним законом інтересам. Якщо ж мотивом дій особи, що обороняється, є тільки помста, то відповідальність при певних обставинах може наставати на загальних підставах [21, с. 267–268].

На нашу думку, мотив не є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони складів умисних вбивств, передбачених ст. 118 КК України, і повинен ураховуватись лише при призначенні покарання особі, яка вчиняє такі вбивства. Мотивація дій винної особи у випадках вчинення умисного вбивства при перевищенні меж необхідної обо-

рони як правило має бути зумовлена захистом особи від суспільно небезпечного посягання охоронюваних законом прав та інтересів. У випадках вчинення умисного вбивства при перевищенні заходів, необхідних для затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення потрібно враховувати насамперед, що винний вчиняє таке вбивство людини з метою затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення і доставляння її у відповідні органи влади.

Отже, підсумовуючи проведене дослідження, можна констатувати, що мотив та мета при вчиненні умисних вбивств мають важливе значення як при з'ясуванні ознак суб'єктивної сторони складу, так і відіграють іноді вирішальне значення в процесі здійснення кримінально-правової кваліфікації а також іноді і при призначенні покарання.

Зважаючи на сказане, серед перспектив подальших розвідок даного напрямку має бути розробка вирішення питання саме про інші ознаки суб'єктивної сторони складів умисних вбивств, таких як вина, емоційний стан та обов'язкові і факультативні ознаки інших елементів складів кримінальних правопорушень проти життя людини. Деякі моменти даного питання залишаються малодослідженими та потребують додаткового аналізу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України: Закон від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2314-III. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
3. Вереша Р. В. Кримінальне право України. Загальна частина. Вид. 9-те, Київ: Алерта, 2023. 576 с.
4. Бондаренко О.С., Думчиков М.О. Кримінальне право. Загальна частина (у таблицях і схемах). Суми: Сумський державний університет, 2022. 114с.
5. Кримінальне право України. Загальна частина за ред. О.М.Омельчука. Київ: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. 208 с.
6. Кримінальне право України: Загальна частина за ред. проф. В. В. Сташиса, В.Я.Тація. 4-те вид. Харків: Право, 2010. 456 с.
7. Савченко А.В. Кримінальне право України. Загальна та Особлива частини (у схематичних діаграмах). Київ: «Центр учбової літератури», 2015. 312 с.
8. Кримінальне право України. Загальна частина за ред. П.С.Матишевського та ін. Київ: Юрінком-Інтер, 1997. 512Кримінальне право України. Загальна частина: Підруч. для студентів юрид. вузів і фак. / Г.В. Андрусів, П.П. Андрушко, В.В. Беньківський та ін. За ред. П.С. Матишевського та ін. К.: Юрінком-Інтер, 1997. 512 с.
9. Кримінальне право України. Загальна частина за заг. ред. О.М.Литвинова. Харків: Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. 428 с.
10. Фоменко М.В. Кримінально-правове значення мотиву: аналіз наукової думки. Вісник кримінологічної асоціації України. 2021. № 1(24). С.43–49. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2d72e17d-d58f-4ab0-ac0f-7d78cf71c397/content>
11. Чернишова Н.В. Кримінальне право України. (Загальна частина) Київ: Атіка, 2003. 288 с.
12. Гришук В.К. Кримінальне право України: Загальна частина. Київ: Ін Юре, 2006. 568 с.
13. Гришук В.К., Ортинський В.Л. До питання про поняття об'єкта злочину в сучасній науці кримінального права. Наукові записки Харківського економіко-правового університету. Право. Економіка. Гуманітаристика. 2004. № 1. С. 30–37.
14. Кримінальне право. Загальна частина. Київ: Юрінком Інтер, 2000. 272 с.
15. Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 16.03.2006р. Кримінальне судочинство в Україні: Судова практика. Злочини проти життя особи (вбивства). Київ: Ін Юре, 2007. С. 378–385.
16. Вбивства людини за кримінальним правом України / В.К. Гришук, Н.Є. Маковецька, В.В. Плукар, Г.З. Яремко. Львів-Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2019. 335 с.
17. Баулін Ю.В., Борисов В.І., Тютюгін В.І. Кримінальне право України: Загальна частина. Харків: Право, 2010. 236 с.
18. Савченко А.В. Мотив і мотивація злочину. Київ: Атіка, 2002. 144 с.
19. Постанови Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах (2-е вид., змін і доп.). Київ: Скіф, 2007. 463 с.
20. Про судову практику у справах проти життя та здоров'я особи: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 07.02.2003 р. № 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03> (дата звернення: 23.07.2024 р.).
21. Баулін Ю.В. Обстоятельства, исключающие преступность деяния. Харьков: Основа. 1991. 360 с.